MAKTABGACHA TA'LIMDA INKLYUZIV MADANIYATNI KUZATISH VA TAKOMILLASHTIRISH.

Farg`ona viloyati Pedagogik mahorat markazi o`qituvchisi
Qodirova Gulnoza Rahmatjon qizi
qodirovag71@gmail.com
Qodirova G.R+998905322283orcid.org0009-0000-9264-1195

Annotatsiya: Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inklyuziv madaniyatni shakllantirish va uni ta'minlashning ijtimoiy-pedagogik, iqtisodiy hamda tuzilmaviy mexanizmlarini tadqiq etadi. Taraqqiyotning maqsadi – jamiyatda, pedagoglar, ota-onalar va tarbiyalanuvchilar o'rtasida alohida ta'lim olish bo'lgan bolalarga nisbatan rivojlantirish, bag'rikeng munosabatni rivojlantirish yo'llarini o'rganishdir. Natija shuni ko'rsatadiki, pedagoglarning 65 tezligi inklyuziv ta'lim bo'yicha nazariy tushunchaga ega bo'lsa-da, faqat 25 yillik amaliy ko'rinishga ega bo'lgani ta'kidlagan.

Kalit so'zlar: *Inklyuziv ta'lim, maktabgacha ta'lim tashkiloti, inklyuziv madaniyat, alohida ta'limlashuv, bag'rikenglik, pedagogik ishlab chiqarish, empatiya, ijtimoiy mos.*

Abstract: This study examines the socio-pedagogical, economic, and structural mechanisms for fostering and sustaining an inclusive culture within preschool educational organizations. The objective is to explore ways to cultivate a tolerant attitude—among educators, parents, and children—toward those with special educational needs. The findings indicate that while 65% of educators possess a theoretical understanding of inclusive education, only 25% report having practical experience in this area.

Keywords: Inclusive education, preschool educational organization, inclusive culture, special educational needs, tolerance, pedagogical practice, empathy, social adaptation.

Аннотация: В данном исследовании рассматриваются социально-педагогические, экономические и структурные механизмы формирования и поддержания инклюзивной культуры в дошкольных образовательных организациях. Цель работы — изучить способы воспитания толерантного отношения (среди педагогов, родителей и детей) к лицам с особыми образовательными потребностями. Результаты исследования показывают, что, хотя 65% педагогов обладают теоретическими знаниями об инклюзивном образовании, лишь 25% имеют практический опыт работы в этой сфере.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дошкольная образовательная организация, инклюзивная культура, особые образовательные потребности, толерантность, педагогическая практика, эмпатия, социальная адаптация.

Kirish

Zamonaviy ta'lim darajasi eng muhim yo'nalishlaridan biri bu – inklyuziv ta'limdir. Inklylim barcha bolalaruzning ta'rifi, moddiy, aqliy, ijtimoiy va boshqa tomondan, qat'i nazar umumiy ta'lim jarayoniga teng huquqli asosda qo'shilishini ta' asosda. O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlari va qonun hujjatlari qabul qilinishi mumkin. qo'llash, ink ta'limni amalga oshirish orqali moddiy-texnik bazani yoki qonunchilikni o'zgartirish bilan cheklanmaydi; buning uchun jamiyatda, birinchi navbatda, ta'lim olishda inklyuziv madaniyatni talab qilish. Maktabgacha yosh davri inson shaxsiyati, uning dunyoqarashi, qadriyatlari va ijtimoiy me'yorlari poydevori qo'yiladigan eng muhim davr. Aynan shu davrda bolalar qabulda o'zgalarni kabi qilish, bag'rikenglik (tolerantlik) va empatiya hissini tarbiyalash sog'lom jamiyatning asosi bo'lib xizmat qiladi. Ilmiy madaniyat – bu tashkilotdagi barcha ishtirokchilar (rahbariyat, tarbiyachilar, bolalar va ota-onalar) tomonidan

qabul qilingan va qo'llab-quvvatlanadigan adabiyotlar yordam, tenglik va hurmat qadriyatlar tizimidir. Muammoning yordam berishi mumkin bo'lgan, hozirgi kunda ko'plab MTT larda inklyuziv muhitni yangilashda pedagogik jarayonlarning kuchli emasligi, sog'lom bolalarning ota-onalarida stereotiplarning rivojlanishi va ATEB bolalarni ijtimoiy moslashtirishda mashqlar to'siqlarning uchrashi kuzatilmoqda. Ush tadqiqotning maqsadi – O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimida inklyuziv madaniyatning bugungi holatini yaratish, mavjud to'siqlarni va ulardan foydalanish hamda inklyuziv ma'lumotni yaratish. Tadqiqot maqsadiga erishish uchun miqdoriy va sifat tahliliga aralash (mixed-methods) tadqiqot loyihasi tanlandi. Bu korxona muammoni ham keng ko'lamda (statistik ma'lumotlar orqali), ham chuqur (shaxsiy tajribalar va aloqa orqali) o'rganish topildi. Tadqiqotga Toshkent shahri va Toshkent viloyatida 15 ta davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotidan jami 400 respondent jalb etish. Ulardan:

nafari – MTT tarbiyachilari, psixologlar va defektologlar.

25 nafari – ota-onalar (ularning 50 nafari ATEBning ota-onalari, 200 nafari tipik bolalardagi bolalarning ota-onalari).

Ma'lumot yig'ish vositalari:

So'rovnoma (Anketa): Pedagoglar va ota-onalarning inklyuziv ta'limga bo'lgan munosabati, bilim darajasi va qadriyatlarini o'lchash alohida Likert shkalasi asosida (1 - umumiy qo'shilmayman, 5 - to'liq qo'shilaman) 20 ta savoldan iborat so'rovnoma ishlab chiqildi.

Yarim xodimlari intervyular: 20 nafar tajribali tarbiyachi va 10 nafar mudira MTTlarda in madaniyatni saqlab qolish bilan bog'liq muammolar va tajribalar 30 daqiqalik chuqurlashtirilgan intervyular o'tkazildi.

Kuzatuv: 5 ta tanlab olingan MTTda bolalarning erkin o'yin jarayonida o'zaro munosabatlarini (ayniqsa, ATEB bolalar bilan muloqotini) yordam uchun maxsus mezonlar asosida kuzatuvlar olib borildi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish: Miqdoriy ma'lumotlar SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) dasturi tasviriy statistika (foiz, o'rtacha qiymat) orqali tahlil qilish. Sifat ma'lumotlari esa tematik tahlil (tematik tahlil) usuli yordamida kodlanib, asosiy darajalar (kategoriyalar) ga ajratildi. Qator mahsulotlar maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inklyuziv madaniyat holati bo'yicha muhim miqdori va sifat ko'rsatkichlari aniqlandi.

Pedagoglarning tayyorgarligi va munosabati: So'rovnoma yordamga ko'ra, tarbiyachilarning o'ziga xosligi (82%) inklyuziv ta'lim g'oyasini gumanitar nuqtai nazardan nazardan qo'llab- ushlash. narsa, kasbiy kompetensiya nuqtai nazaridan jiddiy bo'lganlar mavjud.

Ko'rsatkichlar (Pedagoglar uchun)	**To'liq qo'shilaman (%)**	**Qisman qo'shilaman (%)**	**Qo'shilmayman (%)**
Inklyuziv ta'lim natijalarini tushunaman	65	25	10
ATEB bolalar bilan ishlash bo'yicha yetarli uslubiy bilimga egaman	25	40	35
Guruhda inklyuziv muhit va madaniyat yarata olaman	30	45	25
Inklyuziv pishirishda ishlash uchun qo'shimcha rag' yordam kerak	88	10	2

Ota-onalarning munosabati**:** Ota-onalar o'rtasida o'quv so'rovnomalar inklyuziv madaniyatni kuzatishdagi eng katta to'siqlardan biri ijtimoiy stereotiplar bilan bog'liq muammolarni hal qiladi. Tipik bolalardagi bolalarning ota-ona

farzandlarining 45 sutkadagi bolalarining guruhida ATEB bola bo'lishidan foydalanishda tavsiya etilgan bo'lsa.

Sifat tahlili va Kuzatuvlar (Kuzatuvlar): bolalar o'rtasida diskriminatsiya yoki shunga o'xshash kattalarning (tarbiyachilar yoki ota-onalar) materiallaridan nusxa olish orqali chiqadi. Bolalar o'z-o'zidan bag'rikeng tabiatga ega. Tarbiyachilar bilan intervyularda asosiy' to'siqlar ajratib ko'rsatildi:

Axborot metodik ta'minotning yetishmasligi (inklyuziv ta'lim bo'yicha maxsus qo'llanmalarning kamligi).

Psixologik zo'riqish (maxsus rivojlanishili bolalar bilan ishlashda stressning yuqoriligi).

Infratuzilma (MTT binoning hamma ham qulay fizik muhitga ega emasligi).

Muhokama (Munozara)

Tadqiqotlarda shuni tasdiqlaydiki, MTT inklyuziv ta'limni to'laqonli joriy etish faqat ishlab chiqarish farmoyishlar bilan oshmaydi; bu butun jamoaning yordami va madaniy transformatsiyasini talabdan uzoq tiklash jarayonidir. Bizning korxonamiz Booth va Ainscow (2002) ishlab chiqarish ishlab chiqarish "Inklyuziya indeksi" konstitutsiyaga mos keladi, unda inklyuziv mahsulotlarni ishlab chiqarish (madaniyat), inklyuziv siyosatni ishlab chiqarish va inklyuziv amaliyotni joriy etish uzviy bog'liqligi ta'kidlanadi.

Pedagogik muhitdagi o'zgarishlarda sodir bo'layotgani: Natijani ko'ringanidek, pedagoglarning g'oyani qo'llab-quvvatlashi va amaliy ko'rinishdagi yetishtirish o'ziga xos tafov (kognitiv dissonans) kuzatilmoqda. Inklyuziv madaniyatni ta'minlash uchun tarbiyachilarni qayta tiklash uchun an'anaviy ma'lumotni amaliyotga yo'qotilgan, keys-stadi (case-study) va superviziya usullariga

o'tkazish zarur. Tarbiyachi bolalar bilim beradigan emas, balki o'rtasida ijtimoiy ko'prik foydalanishni bajaruvchi fasilitatorga bo'lishi kerak.

Ota-onalar bilan bog'liq axborot ishlab chiqarish jarayonlari: Ota-onalardagi qo'rquv va xavfsizliklar ta'minlanishi hamda noto'g'ri stereotiplar natijalaridir. MTTlarda "Inklyuziv ta'lim oyliklari", ota-onalar klublari va tashqi muhitni tashkil etishni tashkil etish inklyuziv madaniyatni oila darajasiga olib chiqishga yordam beradi. Muhokamalar shuni ko'rsatadiki, ATEB bolalar va tipik bolalarning ota-onalari o'rtasida norasmiy muloqot maydonchalarini tasdiqlash bir-birlarini ko'rish uchun eng samarali vositadir.

Bolalarda bolalarni tarbiyalash: Maktabgachaki bolalarda inklyiv madaniyatni bag'ishlash eng asosiy vosita o'. Muhokama davolash shunday sog'liq kelindik-ki, ertak terapiyasi, rolli o'yinlar va qahramonlari turli xil yordamlarga ega bo'lgan animatsion filmlardan keyingi bolalar empatiya va yordam berish hissini keskin oshiring.

Cheklov (Limitations): ushbu tadqiqot asosi va uning atrofidagi nazoratni o'rgangan bo'lib, olingan mahsulotlarni respublikaning chekka va qishloq ostidagi holatga to'liq tatbiq etish qisman moddiy ta'minlash. Qishloqida mentalitet, resurslar va kadrlar ta'minoti nuqtai nazaridan inklyuziv madaniyatni boshqa mexanizmlarni talab etishi mumkin.

Xulosa

Maktabgacha ta'lim tizimida inklyuziv madaniyatni kuzatish – bu barcha ishtirokchilar uchun ruxsat, do'stona va qabul muhitni qabul qilish demakdir. O'quv tadqiqot shuni ko'rsatadiki, ta'limni rivojlantirishdagi eng katta to'siq moddiy-texnik vositalar emas, balki jamiyat ongida shakllangan eskicha qarashlar va ijtimoiy to'siqlardir.

Inklyuziv madaniyatni ta'minlash uchun tavsiya qiling:

Oliy o'quv yurtlari va malaka markazlarida tarbiyachilar uchun "Inklyuziv pedagogika va psixologiya" maxsus amaliy modulini joriy etish.

MTTlarda "Teng tengga" (Peer-to-peer) dasturlarini amalga oshirish orqali bolalar o'rtasida tabiiyni rag' muloqot.

Jamiyatda keng qamrovli ishlab chiqarish ishlarini olib borish uchun energiya manbalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali "Internetdagi axborotlar va ijtimoiy tarmoqlar" targ'ibotini ishlab chiqarish orqali.

MTT xususiy, ayniqsa psixologlar va maxsus pedagoglar uchun moddiy va ma'naviy rag' saqlash yo'lga qo'yish.

Har bir bola baxtli bolalik va sifatli ta'lim olish huquqiga ega. Inklyuziv madaniyatni aynan bog'cha yoshidan singdirish yaxshi insonparvar, qonun ustuvor bo'lgan va har bir inson qadr kuchli fuqarolik jamiyatini barpo etishning asosiy kafolatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar (Adabiyotlar)

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. (2020 yil 23 sentyabr, O‘RQ-637). Toshkent.

Booth, T., & Ainscow, M. (2002). *Inklyuzivlik indeksi: Maktablarda o'qish va ishtirokni rivojlantirish* . Inklyuziv ta'lim bo'yicha tadqiqotlar markazi (CSIE).

Florian, L. (2014). *Inklyuziv ta'limning dalili sifatida nima hisoblanadi?* Maxsus ehtiyojli bolalar ta'limi bo'yicha Yevropa jurnali, 29(3), 286-294.

Nurmuxamedova, L. (2021). *Maktabgacha ta'lim olishda inklyuziv ta'limni tashkil etishning pedagogik va psixologiya asoslari* . Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti.

Qodirova, F. U. (2019). *Alohida yordamga bolalarni ijtimoiy hayotga moslashtirish texnologiyalari* . Maktabgacha ta’lim jurnali, 4(12), 45-52.

YUNESKO. (1994). *Salamanka bayonoti va maxsus ehtiyojli bolalar ta'limi bo'yicha harakatlar doirasi* . Parij: YUNESKO.

Vygotskiy, L. S. (1993). *Defektologiya asoslari* (g'ayritabiiy psixologiya va o'rganishdagi nogironlik).